

FEJÉRDY TAMÁS
A kőszegi értékek nyomában
 MEGÚJULÓ ÉPÜLETEK

Értékmegőrzés és értékteremtés, régi és új, hagyomány és megújulás harmóniája. Kőszeg azon kevés történeti városaink közé tartozik, amelyeket a történelem viharos eseményei – így a 20. század háborús pusztításai is – megkíméltek. Érték azért különféle traumatizáló hatások Kőszeg műemlék épületeit is, hiszen a gyökeres társadalmi–berendezkedési változások általában is – nevezetesen az államosítás – különösen jelentős, összességében negatív következményekkel járt. Fontos épületek rendeltetése szűnt meg, vagy kaptak méltatlan, meglehetősen gyakorisággal változó funkciókat. A várost a vasfüggöny melletti elhelyezkedése miatt elkerülték a jelentősebb „szocialista fejlesztések”, amelynek előnye az volt, hogy nem történtek komolyabb beavatkozások a történeti városszövetbe – azonban a meglévő épületállomány gondozására, karbantartására sem jutott figyelem és anyagi forrás. A történeti városközpont műemlékei közül többnek, így például a Jurisics várnak és a várfalak egy részének, valamint a Jurisics téri „reneszánsz” házsornak a műemléki helyreállítása ugyan megtörtént az 1950–1970-es években, azonban ezeknek az épületeknek sem oldódott meg a tartós jó állapotban tartása, gondozása. A Kőszegen korábban sem túltengő ipari üzemek részben vagy egészben bekövetkezett elvesztése, valamint az EU csatlakozás után a város határ menti helyzete két olyan egymással ellentétes irányban ható tényező, amelyekkel mindenképpen számolni kellett és kell.

A történeti városok épített öröksége az előd városlakók kreativitásának anyagiassult eredményeként jelentős (fejlesztési) kapacitással bíró reziliencia-faktor is. Ahhoz azonban, hogy ez ki tudjon bontakozni, mindenképpen szükség volt legalább egy olyan kezdeményezésre, amelynek nyomán az a bizonyos örökség önmaga is megújul, tovább gazdagodik mind fizikai mivoltában, mind pedig nem-anyagi, tartalmi–funkcionális vonatkozásban.¹

Egy példa nélküli kezdeményezés – a Kraft-programon² alapuló kőszegi projekt – az a tényező, amely a valós, kézzel fogható eredményeket felmutató folyamat elindította, tartja fenn és viszi tovább. Megerősíti, de meg is változtatja a Kőszegről, mint történeti örökségben, műemlékekben gazdag városról alkotott képet; felmutatva e város épített és szellemi öröksége kincseinek javát. És meg is vál-

1 Átfogó jelleggel felhasznált források: *Miszlivetz Ferenc és az ISES kutatói: Kreatív városok és fenntarthatóság. Javaslatok a Duna-stratégia megvalósítására Nyugat-Pannónia példáján. Kőszeg–Szombathely, 2012.* (továbbiakban: *Miszlivetz, 2012.*) 208 p. (ISES könyvek); *Kisvárosok reneszánsza. A kőszegi példa. KRAFT II. Szerk. Miszlivetz Ferenc. Kőszeg–Szombathely, 2016.* (továbbiakban: *Miszlivetz, 2016.*) 462 p. (iASK – KRAFT könyvek); *Z. Karvalics László: Okos városok kérdő- és felkiáltójelekkel. Tudósítás két kőszegi KRAFT-évről. Kőszeg–Szombathely, 2017.* 175 p. (iASK – KRAFT könyvek); *Markovits Szabina: A KRAFT bennünk van. Regionális fejlesztési stratégia elemzése Kőszeg város példáján. Kőszeg, 2017.* 99 p. (iASK monográfiák sorozat); *Fejérdy Tamás – Z. Karvalics László: Kis- és közepes városok kulturális megújulási képessége. In: Miszlivetz, 2016.* 117–144. p.; *Fejérdy Tamás: Az épített örökség. In: Miszlivetz, 2016.* 145–208. p.; *Kőszegi történetek. Szerk. Mátay Mónika. Kőszeg, 2019.* 259 p. (Beszélő városok)

2 *Miszlivetz, 2012.* 208 p.

tozhatja: mert már nem kizárólag a múlt egyébként megbecsült értékeiről, azok megőrzéséről szól, hanem ezen értékek egyre jelentősebb részének gondos megújításáról, fenntartható és egyben fenntartó használatba állításáról is. A Kraft-program a megalkotása³ és kőszegi „próbaüzemi” elindítása óta eltelt néhány év alatt mind mennyiségükben, mind minőségükben jelentős eredmények születtek. A „megoldás kulcsa”: a korábbi intézményi előzmények – így különösen az ISES Alapítvány⁴ – léptékváltó kibontakoztatásával létrehozott Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete (FTI–iASK). A szellemi háttér összetett, szerteágazó kutatásaival, programjaival élő és friss tartalmat ad a tevékenységének inspiráló közeget biztosító, megújuló kőszegi műemléképületeknek.

Több épület szakszerű műemléki helyreállítása el is készült, amelyekben már működik is ez a Magyarországon egyedülálló karakterű tudományos, kutató, oktató, gondolatformáló multidiszciplináris intézmény – azonban még továbbiak helyreállítása is szükséges a szükséges a dinamikusan fejlődő Intézet terveinek teljes megvalósításához. Konceptiójában és tartalmában teljesen új, és megvalósításában is különleges projektről van szó, amely a konkrét, történeti épületekben, műemlékekben gazdag város épített örökségét nem egymástól elszigetelten, hanem összefüggő egészként értelmezi. A máshol is alkalmazható gyakorlat kipróbálására biztosított állami forrásból elindult a kőszegi megvalósítás. A tartalomra koncentrált intézményi, szer-

vezeti kiépítés nem várt arra, hogy a teljes infrastruktúra elkészüljön. A program példamutató módon az értékes, ugyanakkor nagyrészt kihasználatlan és leromlott történeti (műemlékként védett) épületek hasznosítására, használatára törekedett úgy, hogy egyben a helyi értékek megőrzését, hozzáférhetővé tételét is szolgálja. Mindez úgy is megfogalmazható: a megvalósítás a „zöldmezős”, extenzív helyett egyfajta – nem szó szerint értendő! – „barnamezős”, intenzív utat választ. Valójában ez egy történeti város-rehabilitáció, a városmegújítás része, amely nem korlátozódik az Intézmény „kiszolgálására”, hanem Kőszeg számára is új lehetőségeket biztosít. A város különböző infrastrukturális fejlesztései, a kapcsolódó műemléképületek felújításai, a helyi szolgáltatások bővítése és az együttműködések kialakítása mind azt szolgálják, hogy Kőszeg nemzetközi terepen is versenyképes környezetet kínáljon az idelátogatóknak. Nem kevésbé jelentős az a közvetett hatás sem, amelyet az intézménynek – kutatóknak, hallgatóknak – a jelenléte vált ki.

A program segítségével megújuló épületek rövid bemutatása szétfeszítené ezen írás kereteit, ezekről a már megjelent publikációk⁵ nyújtanak tájékoztatást. A „kezdet” a Chernel utca 14. szám alatti Sigray-palota volt, amely már évtizedek óta úgy is ismert mint „Európa Ház”. Ma a Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete és a Pannon Egyetem Kőszegi Kampuszának – 2015-ben

3 Kreatív város – fenntartható vidék Kőszeg város példáján. Projektösszefoglaló. Fel. Szerk. Miszlivetz Ferenc. [Szombathely], [2014]. 63 p.

4 Kőszeg neve az 1994-ben megnyílt Európa Ház, valamint az évente megrendezésre kerülő Nemzetközi Nyári Egyetem miatt vált az ISES Alapítvány tevékenysége kapcsán közismertté. Az Európa Ház egyúttal a 2 éves Európa-tanulmányok posztgraduális képzés helyszínéül is szolgál.

5 Fejérdy Tamás: Két kőszegi műemlék-helyreállítás – egy történet. = Magyar Építőművészet (továbbiakban: MÉ), 2019. 2. sz. 20–25. p.; Fejérdy Tamás – Miszlivetz Ferenc – Takács Laura: A hely, ahol... Kreatív városok. Meghittség, kreativitás, flow. = MÉ, 2019. 5. sz. 52–54. p.; Fejérdy Tamás – Takács Laura: A kreatív térhasznosítás építészeti és társadalmi vetületei. = MÉ, 2019. 4. sz. 52–54. p.; Képes könyv. Kőszeg KRAFT. Szerk. Miszlivetz Ferenc, Takács Laura. Kőszeg, 2020. 173 p.; <https://iask.hu/hu/alombolvalosag-koszegen-kreativ-varos-fenntarthato-vidiekraft-program/> (Megtekintve: 2021. június 9.)

Chernel utca 10. felújítás előtt (Fotó: Nagy Bertalan, 2017.)

Chernel utca 10. felújítás után (Fotó: Nagy Bertalan, 2019.)

ismételten felújított – székhelye. Funkcionálisan jól kapcsolódik hozzá a szomszédos Zwinger–Öregtorony, a kőszegi városfalak talán legkarakteresebb eleme, amely az ugyancsak 2015-ben elkészült műemléki felújítása után oktatásra és konferenciák, kulturális rendezvények megtartására alkalmas. Megtörtént ezen épületek megközelítésének, a Chernel utcának a teljes körű infrastrukturális felújítása is. Kőszeg „Úri utcájában” két további épület műemléki helyreállítása szintén része a programnak.⁶ Az egyik, a Festetics-palota, amely a „palotásor” kiemelkedően értékes eleme. A 10. szám alatt található épület az FTI–iASK keretében működő Hankiss archívum, könyvtár, kutatószobák és közösségi használatú terek céljára újult meg. A másik, a 18. szám alatti ún. Szemző ház, amelyet Szemző Sándor ügyvéd 1909-ben építtetett lakóépületnek. Az utóbbi évek funkcionálküliségében romlásnak indult épületben helyreállítása óta a Polányi Központ, illetve a Pannon Egyetem Kőszegi Kampusza kutatószobái és irodái vannak, a korábban használaton kívüli pincében előadóterem és közösségi tér jött létre. A Kőszegen ritka szecessziós stílus sajátos alkalmazását mutató épület műemléki helyreállításakor – eltérően a Festetics-palotától – egy lényegében egyetlen periódusban létrejött épület felújítása és az új funkcióra való „tapintatos” adaptálása volt a feladat.

A Jurisics Miklós téri történeti házsor egyik gyöngyszeme a 9. szám alatti egyemeletes Sgraffittós Ház, amely évtizedekkel korábban alapos műemléki helyreállításban részesült, de a folyamatos gondozás hiánya miatt⁷ szükségessé vált az ismételt,

2018. évi műemléki felújítása. Az épületben tematikus könyvtár és kutatóhelyek működnek, padlásterében pedig korszerű könyvtári szolgáltatásokat nyújtó tereket hoztak létre.

A program keretében az eddig legnagyobb méretű helyreállított műemléképület az ún. Bencés rendház. Felújítása (2016–2020) óta szálláshelyként üzemel a Magyar Bencés Kongregáció Pannonhalmi Főapát-ság tulajdonában.⁸

A programban szereplő, még el nem készült felújítások sorába tartozik Kőszeg nevezetes, mai formájában „U” alaprajzú barokk épület, az ún. Bálház. Az elképzelések szerint az épület összművészeti központként működhetne, elsősorban a város életét szolgáló, kulturális rendeltetésre alkalmas műemléki felújítása jelenleg a tervezés fázisában van.

Különlegesen érdekes és értékes műemléki épület a Bálház szomszédságában található kőszegi zsinagóga, amely Schey Fülöp adományából 1856-ban épült, évtizedek óta elhagyottan álló, kis méretei ellenére is monumentális hatású épület. A zsinagóga együttesének többcélú – kultikus, kulturális, kegyeleti, „kiengesztelődés háza”, kiállítási, képzési, kis konferenciaközponttá („7K” központ) fejlesztésével 2022-től az FTI–iASK a város, az ott tanuló és az odalátogatók számára vonzó, különleges többletértéket nyújtó új, folyamatosan működő, fenntartható intézményt hoz létre úgy, hogy az eredeti szakrális funkció is megmaradjon.⁹

7 Fejérdy Tamás (ICOMOS MNB, FTI–Kőszeg): Amikor a kevesebb több: értékek folyamatos fenntartása. Elhangzott: KRAFT IV. konferencián, Kőszeg, 2018.

8 Mészlivetz Ferenc: Oxford az Alpokalján. Megújult Bencés Rendház, Kőszeg. = MÉ, 2019. 6. sz. 50–52. p.

9 Deák Zoltán: A kőszegi zsinagóga helyreállítási terve. = MÉ, 2019. 2. sz. 73–74. p.

6 Fejérdy Tamás: Két kőszegi műemlék-helyreállítás – egy történet. Kézirat. Kőszeg, 2018.

A Kraft-program célul tűzte ki az 1912-ben vasutas árváknak épített MÁV-gyermekotthon újrahaszno­sítását is. Az évek óta üresen álló épületben Ekler Dezső Ybl Miklós-díjas építész vázlat­tervei alapján egy 21. századi intézményközpont jöhet létre, amely támaszkodva a hagyományokra, újszerű megoldásokkal reagál napjaink kihívásaira. Mindezekkel korántsem merültek ki a kőszegi épített örökségben rejlő lehetőségek és megoldandó feladatok. További tervek is megfogalmazódtak a város – többé-kevésbé funkciójukat vesz-

FEJÉRDI TAMÁS:
AUF DER SPUR DER WERTE
VON KŐSZEG.
RESTAURIERUNG DER GEBÄUDE

Wertbeständigkeit und Wertschaffung in Kőszeg: es ist eine zeitgenössische Initiative, in Laufe deren sich das Kulturerbe erneuert und inhaltlich-funktionell reicher wird. Im sich im Rahmen der iASK verwirklichenden Programm Kraft wird gerade dieses gewährt. Das Programm gibt der Stadt für neue Möglichkeiten (über die bereits sanierten Gebäude wird in Publikationen informiert). Weitere Pläne: die adaptive Wiederverwertung der industriellen und Unterrichtsgebäude der Stadt, die Rehabilitation der natürlichen Gegebenheiten. All dies kann als Modell dienen auch den anderen Siedlungen zu ihrem auf Werte beruhenden Programm.

tett – ipari, oktatási, épületeinek adaptív újrahaszno­sítására, illetve természeti adottságainak – Gyöngyös patak és környéke – rehabilitációjára. A program azon túl, hogy értéket teremt, lehetőséget biztosít Kőszeg város előtt álló kihívások jobb bemutatására, a szükséges kiegészítő források eredményesebb megszerzésére, valamint kipróbált, működőképes modellként szolgálhat más települések számára a meglévő értékekre támaszkodó fejlesztési programjaikhoz.¹⁰

TAMÁS FEJÉRDY:
IN PURSUIT OF KŐSZEG
VALUES.
BUILDING RENOVATIONS

The essay describes a contemporary initiative that aims to revitalise and enrich built heritage in Kőszeg both in terms of content and functionality. Also known as the Kraft programme, the initiative provides new opportunities for the city. The programme includes the renovation and adaptive re-utilization of the city's industrial, educational and historic residential buildings, as well as the rehabilitation of its natural assets. It could also serve as a model for other municipalities for their value-based development programmes.

¹⁰ Lantos Zoltán: Globális falu, kreatív város. = MÉ, 2019. 3. sz. 50–51. p.